

Gazzali ve Mevlana'da Adalet Kavramı

Murat Erten^(*)

Filozoflar yaşadıkları çağın ürünleridirler. Ait oldukları çağdan/dönemden doğrudan etkilenirler ve bu etkiyi dolaylı ya da dolaysız, olumlu ya da olumsuz fakat mutlaka düşüncelerine yansıtırlar. "Çağ" sözü burada, filozofun yaşadığı coğrafyanın fiziksel etkisini, hem toplumun siyasi, ahlaki, ekonomik, vs. durumunu hem de kendi kişisel yaşamını çevreleyen bir tabir olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda ve bu çerçeveden bakıldığında hem Gazzali hem Mevlana, içine doğdukları kültür ve tarihin tüm etkilerini genel felsefelerinde fakat özellikle siyaset felsefelerinde önemli ölçüde serimlerler.

Yaşadığı çağın en önemli sorunu olarak Batını tehdidini gören Gazzali (1058-1111), bu probleme o kadar önem vermiştir ki, İslam'a yönelik tehditler arasında, etkisini olabildiğince hissettirmeye devam eden Haçlı Seferleri'ne yer bile vermez. El-Munkız'da özellikle bir bölüm ayırıp Batını düşüncesinin detaylarını yetkinlikle anlatıp okuyucuyu bilgilendiren Gazzali, yine de kendisine göre doğru olanı söylemekten çekinmez. Gerçeği, varlığın hakikatini arayan insan için ne kelimeler, ne felsefe ne de Batınlık tatmin edici değildir. O, gerçeği tasavvufu bulur.

Bu çabasında bize göre, aradığı şeyin bir iç rahathığı/huzuru olması en önemli etkidir. O, bilginin, yaratıcılığın, aklın peşinde değildir, bilmek değil yüreğinde hissetmek istemektedir. Öğrenmek yeterli gelmez ona, öğrendiği şey yüreğini doldurmamaktadır. Gazzali'nin asıl aradığı Allah'ın bilgisidir (marifetullah) ve aradığını bulduğuna ancak ve yalnızca tasavvufun kendisine verdiği rahatlama hissi ile ikna olmuştur.

İkinci bir etken olarak, yakın ilişki içinde bulunduğu devletin iki önemli şahsı sultan Melikşah ve veziri Nizam'ül-Mülk'ün Batını saldırganlar tarafından kısa zaman arayla katledilmesi de onun tasavvufa kaymasında etkili olmuştur denebilir. Kişilik özellikleri bakımından uzlete/toplumdan uzak yaşamaya yatkın olduğu düşünülürse, kişisel inanç etkinliğinin ve içe kapanıklığın öne çıkarıldığı ve Tanrısal deneyimlerin bireysel düzeyde yaşandığı tasavvufa yaklaşması anlaşılabilir değildir.

Hayatının yönünü değiştiren bu kırılmayı yaşamadan önce düşüncesinin temellerini zaten atmış bulunan Gazzali, hükümdarlık edecek kimsenin belli başlı özellikler taşıması taraftarıdır. Bu özellikleri ince ince anlatıp sıralayan

(*) Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Araştırma Görevlisi

Gazzali, o kimsenin hükümdar olabileceği konusunda toplumun ittifak etmesini şart koşar. Bu, başka bir anlatımla, hükümdarın bu yetkeye sahip olduğu konusunda halkını ikna etmesi gerektiği anlamına gelir. Düşüncesinin ana hatları değişmemekle birlikte hayatının sonuna doğru ve yukarıda sözü edilen suikast olaylarından sonra teorisinde bazı küçük değişikliklere yer verir ve örneğin hükümdarın istenen düzeyde özellikleri haiz olmaması durumunda, bu konuda danışıp doğruya yönelebileceği kişileri etrafında bulundurmasının yeterli olacağını ifade eder. Bu konuya aşağıda daha detaylı olarak değineceğiz.

Mevlana (1207?-1273) da Gazzali gibi, yakın coğrafyanın sosyopolitik hareketliliğinden oldukça fazla etkilenmiştir. 13. yüzyıl başında, Anadolu'ya göç ettiğinde on, on iki yaşında idi ve Anadolu'da henüz bir siyasi birlik kurulmuş değildi. Aynı topraklar üzerinde Bizans İmparatorluğu'nun, Karadeniz kıyılarını elinde bulunduran Rum Devleti'nin, orta Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin, doğuda bazı ufak beyliklerin ve güneyde Eyyubiler'in hak iddia etmesi yeterince karışık bir ortam yaratmış gibi, iç Asya'dan gelen Moğollar'ın yarattığı korku, Anadolu yarımadasını daha da karışık bir siyasi havaya bürüyordu.

Mevlana, bahsi geçen bu karmaşayı en yakın merkezden, Konya'dan izlemiş ve halkta uyanan güvensizlik duygusuna en yakın mesafeden şahit olmuştur. Alaeddin Keykubat'ın üstün çabası ile kısa süreli bir birliğe ve huzura kavuşan bu coğrafya, 1240-1243

arasında, Maraş'ta patlak veren, Konya'ya kadar yayılan ve tüm Anadolu'yu etkisine alan Babai İsyanı ile birliğini onarılamaz düzeyde yitirmiş ve Moğolların Konya'ya kadar yürümek konusunda cesaretini arttırmıştır. 1247 Selçuklu İmparatorluğu'nun varisi olan Anadolu Selçuklularının tarihin sayfalarına karıştığı yıl olacaktır. Bu derece ciddi boyutlarda cereyan eden toplumsal sarsıntılar halkı, haklı olarak bir yandan tekkelere, daha iyi bir deyişle ruhani liderlere yöneltmiş; diğer yandan ülkeye hakim olan bu güvensizlik ve emniyetsizlik ortamına ancak mutlak güce sahip bir liderin son verebileceği kanısına sevk etmiştir. Görüldüğü kadarıyla aynı düşünceler Mevlana'ya da hakimdir.

Konya'ya yerleştikleri zamandan bu yana halkın ilgisine mazhar olan Mevlana ve ailesi, bu dönemde daha bir ilgi odağı olmuştur. Dolayısıyla Mevlana da halkı, bu savaş ve kargaşa ortamından çekip çıkaracak liderin, komşu devletlerin hükümdarları dahil tüm halkın üzerinde ittifak ettiği bir lider olması, bu hükümdarın tek egemen olarak bütün yetkileri elinde toplaması ve halkın tereddütsüz biçimde ona itaat etmesi gerektiğini anlatmaktadır. Ona göre hükümdar hüküm sahibidir ve halka düşen sorgusuz sualsiz itaattir.

Halil İnalıcık, Türk Kültüründe Töre Ve Yasa Geleneği adlı yazısında, eski Türk kültürüne ilişkin en önemli kaynakların başında gelen Kutadgu Bilig'den adalete ve adil hükümdara ilişkin şu önermeleri aktarmaktadır:

“Ülkeyi elde tutmak için çok asker ve ordu lazımdır. Askerleri beslemek içinse bol mal ve servete ihtiyaç vardır. Bu malı elde etmek için halkın zengin olması gerekir, bunun için doğru kanunlar konulmalıdır. Bunlardan biri ihmal edilirse dördü de kalır; dördü ihmal edilirse devlet çözülmeye yüz tutar.”

Bunlardan hareketle, hükümdara ise şu öğütler verilmektedir:

“Ey hakim; memlekette uzun müddet hüküm sürmek istersen, kanunu doğru yürütmeli ve halkı korumalısın. Kanun ile ülke genişler, dünya düzene girer. Zulüm ile ülke eksilir, dünya bozulur.”

Sözü geçen kanunlar ise şu ilkelere yönelik omalıdır:

“Para ayarını doğru tutmak (zira paranın altın ve gümüş gibi değerli metalardan üretildiği durumlarda, kullanılacak miktarın kanunlarda belirlenmiş miktarda olmasının sağlanması ve piyasaya düşük ayarlı para sürülmesinin önlenmesi hayati öneme sahiptir), halkı adil kanunlarla idare etmek ve gücünün zayıfı hükmü altına almasına müsaade etmemek, haydutları ortadan kaldırmak, yolları açık tutmak ve herkese mertebesine göre muamele etmek.”

Genel olarak hemen bütün adalet teorilerinde içerilebilecek bu ilkeler, Türk geleneğinde öne çıkarılan hakan motifi göz önünde bulundurulduğunda farklı bir görüntü kazanmakta ve sözü edilen tüm bu görev ve sorumlulukları tek başına hakanın omuzlarına yüklemektedir. İslam geleneğinde ise hü-

kümdarın, tüm yetkileri üzerinde toplamakla birlikte bir danışma kurulu ile birlikte çalışması ve uygulamalarında, gerektiğinde bu kurulun onayını alması daha uygun kabul edilmiştir. Dolayısıyla Türk geleneğinde tüm yetkilerin tek elde toplanması, bu yetkileri elinde bulunduran kişinin de hakan veya başbuğ kabul edilmesi aynı zamanda şu iki sonucu doğurmuştur:

Birincisi; bahsi geçen bu yönetsel yetke ve erkin kimde toplandığı, yetke ve erkin kendisinden daha önemli bir görüntü kazanır; zira hakanlık ya da hükümdarlık yetkinin elde edilmesi ile kazanılmamakta, tersine hükümdarlığı elde eden kimse bu yetke ve erki kullanma hakkına da sahip olmaktadır.

İkincisi ise; bu yetke ve erkin elde edilmesi kişiyi dolaysız biçimde hakan kıldığı için, hakanlığını yahut hükümdarlığını başka ve üst bir makama kabul ettirmek ya da yetkilerini ondan almak zorunda değildir. Bu durum da halkın üzerinde bir baskı unsuru olarak zaruri bir itaati gerektirir. Bu makama duyulacak itaat, ilahi bir kökene sahipmiş gibi algılandığında, halk ile hükümdar arasına, doğal olmayan fakat aynı zamanda aşılması mümkün de olmayan bir mesafe girmiş olur. Hükümdarlık makamının yetkileri tartışma götürmez, itaatsizlik ya da hükmüne direnmek düşünülemez bile; hatta bir şekilde isyan etmek söz konusu olsa bile hâl edilen hükümdarın yerine yine onun soyundan birisi getirilir. Sırf bu uygulama bile, reayanın hükümdarlık makamına karşı nasıl uzak ve aşağı bir mesafede durduğunu göstermek bakımından yeteli görünmektedir. Bu tür-

den uygulamaların son ve etkin örneklerini Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'nden hatırlamak mümkündür.

Eski İran ve Türk siyaset geleneğinden yukarıdaki gibi anlaşılan ve uygulamaya adalet ilkesine ilişkin olarak; diğerlerinden oldukça farklı bir anlayışa, geleneğe ve vizyona sahip İslam geleneği de aynı şekilde, benzer öncüller ileri sürmektedir. Nizam'ül-Mülk'ün Siyasetname'sinde, müslüman bir devlet adamı olarak hükümdarın haftada en az iki defa halkı dinlemesi, dertlerine çare bulması ve adaleti doğrudan ve süratle yerine getirmesi tavsiye edilmektedir. Bu ilke bütün İslam devletlerinde birinci derecede önemsenen bir ilke olarak benimsenmiştir.

Yalnızca bir kelime ile anlatılmak istendiğinde; Yahudilik için düzen, Hıristiyanlık için sevgi fakat İslam için adalet kelimeleri karşılık geldiği görülecektir. İslam'da kemal sıfatı/insanı tamalayan, mükemmelleştiren sıfat olarak anlaşılan adalet, erdemler arasında en üst noktaya konulmaktadır. Kaldı ki, adalet tanımları ancak, hükümdarın uygulamaları ile bir içerik kazanmaktadır. Buna uygun olarak İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de, içinde adalet kelimesi geçen 35 civarı ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerin içerikleri ise oldukça dolu ve detaylıdır. Erdemli kişi, adil olan ve adaleti söz söyleyen kişidir. Aynı zamanda adalet erdemi; başka erdemler (ilim ya da cesaret erdemi) gibi azalıp çoğalmaz, ya vardır ya da yoktur. İslami kaynaklarda insanın sahip olması gereken erdemler sıralanırken birçok erdemden söz edildiği halde, adalet erde-

mi; ittifakla son, en önemli ve tüm diğer erdemlerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkan en değerli erdem olarak anılmaktadır.

Mümin olarak insanların itidal üzere/aşırılıklardan uzak bir yaşam sürmeleri adalet olarak adlandırılırken, birden fazla eş almak isteyen kişiye, aralarında adaleti sağlamak şartı koşulmaktadır. Hükümdarın sorumluluğunun daha ağır olduğu göz önünde bulundurulurken onun adaleti, haklı ile haksızı ayırt etmek, hakkı hak edene vermek, vs. gibi tanımlarla doldurulmaktadır. Daha çarpıcı olanı ise Allah'ın kendisini adil olarak nitelmesi-dir. Allah, mutlak adalet sahibidir ve Nahl Suresi'nde adaletini; günahı ne olursa olsun kişiye suçunun tam karşılığını verecek, ancak kullarına sevapları karşılığında kat kat fazla ödül bahşedecek olması biçiminde tarif etmektedir. Bu noktada tanrısal bir ögenin öne çıkarıldığı muhakkaktır, zira suçun karşılığının tam ve eksiksiz olarak belirlenmesi insani var oluşu aşmaktadır. Hegel'in bu konudaki şu sözlerini hatırlamakta fayda vardır: Bir suçun tam karşılığı olan cezanın bir yıl, on ay, bir gün mü yoksa bir yıl, on ay ve iki gün mü olduğunu kim bilebilir ki? Ya da bunu belirleyecek bir makam tesis edilebilir mi, bunun imkanı var mıdır? Aynı suçu işlemiş bulunan iki insanın; hukukta cezaların mutlak değil belli aralıklar içinde öngörüldüğü de düşünülürse; birbirlerinden farklı cezalar almalarının sebebi; içinde buldukları farklı yaşam koşulları ise, bu farklılığı mutlak anlamda kim nasıl farkedebilir? Adaletin herkese eşit uzaklıkta bulun-

ması ilkesi uyarınca, bu ilkeyi nesnel-
leştirecek bir yöntem önerilebilir mi?
Tüm bu sorular düşünüldüğünde, belki
de dünya tarihinde hiçbir zaman ger-
çekleşmemiş bir durumun vaadedildiği
görülür kutsal kitapta.

Fakat kabul edilmelidir ki bu türden
detaylarla örülü bir teori, muhatabı
olan tüm bireyleri (gerek hükümdar ge-
rekse reaya) sınırladığı da açıktır. Ada-
leti böyle tanımlayan kutsal kitap, ada-
letsiz kimseyi ise; dilsiz ve gücü hiçbir
iş görmeye yetmeyen köleye benzet-
mektedir. Söz söyleme (bunu emretme
ya da ikna etme yetisi olarak da anlaya-
biliriz) ve güç kullanma yetisinden
mahrum olma ve özgür bir hayat yahut
iradeye sahip olmama kavramlarının
vurgulandığına özellikle dikkat etmek
gerekmektedir. Zira suçun karşılığının
olması ve cezada denklige vurgu yapıl-
ması; hakkın haklıya verilmesidir ki bu
da doğaya içkin bir kural olarak dur-
maktadır. Doğa durumunda her suça
bir ceza karşılık gelir ki, bu olgu; insan
aklı tarafından hiçbir koşul yahut ilke-
ye gerek duyulmaksızın kavranır. Zul-
mün, artı bir çaba gerektirdiği, doğal
olmayıp toplumsala sonradan/dışarıdan
eklenmiş ve iyi değil kötü oluşu, verili
akıl için, başka hiçbir ilke ya da kurala
başvurmasına/dayanmasına gerek ol-
maksızın açık biçimde anlaşılabilir ve
önümüzde duran adalet teorileri veya
toplumsal teorilerde öne çıkarılan ilke-
ler ya da hak söylemleri, ancak bu an-
lamayı açıklamak için başvurulacak
kurgulardır.

Adaletin bir olgu olarak sözü geçen
düşünürlerde ele alınış tarzı iki ayırım
üzerinde ilerler. Adil kişi, halktan biri

ise, sorumluluğu diğer fertlere ve Tan-
rı'ya karşıdır. Adaletten ayrıldığı nok-
tada haklarını ihlal ettiği muhatabı an-
cak bir başka kişi olabilir. Bunun din-
deki karşılığı olan kul hakkı tabiri, bu
suçun ceza yahut af hakkını, yalnız ve
sadece haksızlığa uğrayan kimseye
(Tanrı'ya bile değil) bırakmanın for-
mülasyonudur. Bu noktada Gazzali ile
Mevlana paralele görüşler ileri sür-
mektedirler.

Ancak hükümdarın adaleti konusun-
da farklı görüşlere sahiptirler. Hüküm-
darın sorumluluğu hem halka hem de
Tanrı'ya karşıdır. Ülke sathında mey-
dana gelecek her türlü eylemin muha-
tabı olarak, bu eylemlerin olumlu ya da
olumsuz tüm sonuçlarından da kendisi
sorumlu tutulacaktır. Bu durum hü-
kümdarı, her eylemini, her kararını
adalet ilkesi üzerine temellendirmek ve
hatta bunu açıklamak zorunluluğu ile
karşı karşıya bırakacaktır.

Bu açmazın farkında olarak Gazzali,
hükümdarın hüküm verme mekaniz-
masını ilkesel bazda sistemleştirmek
ve adaletli oluşu tanımlayarak hüküm-
darın bu tanım ya da sınırlar dahilinde
hareket etmesini sağlamak istemektedir.
Ona göre adil hükümdar öncelikle
mümin olmalı ve dini ve dünyevi bilgi-
ye sahip bulunmalıdır. Akıllı ve aklını
kullanacak bir yaşta olmalı, bilgisini
kullanmak kudret ve cesaretine sahip
olmalıdır. Ancak bu özelliklere sahip
bir hükümdar adaleti tanıyabilir ve uy-
gulayabilir.

Gazzali, orta dönem eserlerinde bu
özellikleri sıralamasına ve bu konuda
oldukça ısrarcı ve taviz vermez görün-

mesine karşın son dönem eserlerinde
ve özellikle Nasihat'ül-Mülük'te (Hü-
kümdarlara Öğütler) bu nitelikler ko-
nusunda daha yumuşak bir tonu benim-
ser ve hükümdarın çeşitli eksikliklere
sahip olabileceğini kabul ederek, bu ek-
siklikleri yardımcıları vasıtasıyla gide-
rebilmesine olanak tanır. Örneğin ilim
konusunda yeterli olmayan hükümdar
alimleri etrafında toplamak; iyi bir as-
ker olmayan hükümdar ise kudretli or-
du komutanlarını görevlendirmek sure-
tiyle gerekli olan bu şartları yerine ge-
tirmiş olur.

Mevlana ise bu türden şartlar/nite-
likler sıralamaz; onun için böyle sını-
lar belirlemenin imkanı yok gibidir. Bir
kimsenin hükümdar olması, bu maka-
mı elde etmesi ile eş anlamlı gibidir,
makamı işgal eden kimse, aynı zaman-
da öngörülen tüm yetkileri de kullanma
hakkına sahip olacaktır. Kaldı ki Mev-
lana'nın asıl meselesi, hüküm sahibinin
taşınması gereken özelliklerden daha
çok ona duyulacak güven ve bağlılık
duyguları gibidir. Üzerinde yoğunlaştı-
ğı temel konu halkın hükümdara itaati-
dir. Ne şekilde olursa olsun hükümdar-
lığı elde etmek (elbetteki hem ilahi
hem dünyevi kanunlar bakımından
meşru bir elde ediş makbuldür), o kim-
seye itaat etmeyi zorunlu kılmaktadır.
Bunun sebebi kimin hükümdar olduğu
değil, o makamın kimin elinde oldu-
dur. Başka deyişle, itaat edilen kişi de-
ğil makamdır. Zira devlet başkanı aynı
zamanda hem Allah'ın gölgesi'dir (zıl-
lullah), hem de peygamberin varisidir.
Hükümdara itaat, onun nezdinde, za-
manında bu makamı işgal etmiş tüm
din büyüklerine, peygambere ve en

önemlisi Tanrı'nın otoritesine boyun
eğmek anlamına gelmektedir.

Bütün bunlardan olarak denebilir ki,
Gazzali adalet ve hakkaniyet ilkesine
vurgu yaparak otoriteyi, hükümdardan
kaynaklanan ve ondan başlayıp halka
yönelen bir siyaset üzere tesis ederken;
Mevlana, otoritenin mutlaklığına vurgu
yaparak olguyu, halkın anlamasında te-
sis etmekte ve halkın itaati olarak baş-
layan ve oradan hükümdara yönelen
bir siyaset olarak tarif etmektedir. Sözü
edildiği biçimde Gazzali'ye göre hü-
kümdarın yeterliliklerini sergilemek
zorunda oluşu, halkı bu makamı hak et-
tiğine ikna etmesi olarak anlaşılabilir
ve var olan yetersizliklerini ortadan
kaldırmak zorunda oluşu aktif bir siya-
set ve otorite öngördüğü anlamına gel-
mektedir.

Buna karşın Mevlana, kişinin bu yü-
ce ve ilahi makamı işgal edişini yine
ilahi bir etki ile açıkladığı noktada, hü-
kümdar ile diğerleri arasında doğal ve
tanrısal bir mesafe koymaktadır. O hal-
de kişi Tanrı'nın lütfuna mazhar olmuş
ve diğerlerinin yönetim hakkını elde
etmiş bulunmaktadır. Bu ilahi etki hü-
kümdarın tüm kararlarında etkili ol-
makta ve adaletin şaşmaz biçimde te-
celli edeceğini bir nevi garanti etmek-
tedir. Bu noktada, gönülden bağlı bu-
lunduğu tevhid inancının etkisinde, hü-
kümdarın ilmi ile cesaretinin, yahut
adaleti ile otoritesinin birbirlerinden
ayrı olmadığını ve bunların hepsinin,
bir ve aynı şeyin farklı görüntüleri ol-
duğunu dile getirmektedir. Hükümdar
adilse aynı zamanda cesurdur ve elbet-
te alimdir. Farklı şeylermiş gibi görü-
nün bu şeyler aslında bir ve aynı şey-

lerdir. Hükümdarın sahip olduğu erdemler arasında öne çıkan özellik belki sadece mümin bir kimse oluşudur. Geriye kalan tüm erdemler, özleri bakımından birbirlerinin aynılarıdır denebilir. Mümin olması Tanrı'yı ve tanrısal olanı daha iyi bir düzeyde anlaması ve belki de doğru ve adil olanı yüreğinde hissetmesi bakımında önemlidir, zira hüküm makamı için en iyi örnek Tanrı'nı kendisidir. Amaçlanan düzen içinse, Tanrı'nın iradesini ifade eden doğadan/doğal düzenden daha iyi bir gözlem nesnesi/mekanizması olamaz. Yurkarıda da ifade ettiğimiz üzere doğayı adaletle yaratan Tanrı, bu düzenin devam ve denetimini sağlamak görevine, özel olarak bir melek tayin etmiştir. Bu dört büyük melekten biri olan Mikail'dir.

Kaldı ki halkın, hükümdarın kararlarından ve adaletinden şüpheye düşmesi, toplumun kendisinde ortaya çıkmış bir eksikliklerdir. O halde Mevlana siyaset anlayışını hükümdarın otoritesi bakımından pasif bir temele oturtmaktadır.

Son söz olarak; Mevlana, adaleti çok basit bir temelde anlamakta ve anlatmaktadır. Bir örnekle ifade etmek istersek; bahçesinde meyve toplayan bir adam gören bahçe sahibi, adama: "Sen ne yaptığını sanıyorsun? Meyve toplamak için benden izin aldın mı?" diye sorar. Adam istifini bozmadan: "Allah'ın ağacından Allah'ın meyvesini toplamak için senden neden izin isteyecekmişim ki?" diye karşılık verir. Bu duruma kızan bahçe sahibi adamı ağaçtan indirip dövmeye başlar. Ne yaptığını soran adama ise: "Neden kızılıyorsun

ki, Allah'ın sopasını, Allah'ın kuluna vuruyorum!" diye karşılık verir.

Daha Geniş Okumalar İçin Kaynakça:

Cahen, Claude; Osmanlılardan Önce Anadolu; çev. Erol Üyepazarcı; Tarih Vakfı Yurt Yayınları; İstanbul, 2000.

Elmalılı M. Hamdi Yazır; Hak Dini Kur'an Dili; Tefsir, Yenda Yayın Dağıtım; İstanbul, 2000.

Gazzali; El-Munkızu min-ed-Dalal; çev. Hilmi Güngör; MEB Yayınları; İstanbul, 1994.

Gazzali; Nassihat'ül-Mülük; çev. Osman Şekerci; Devlet Başkanlarına Nasihatlar; Sinan Yayınevi; İstanbul, 1995.

İnalcık, Halil; Türk Tarihinde Töre Ve Yasa Geleneği; Doğu Batı içinde; sayı 13; sf. 157-177; Ankara, 2000.

Kahveci, Niyazi; İslam Siyaset Düşüncesi; T. Demokrasi Vakfı; Ankara, 1996.

Korkmaz, Fahrettin; Gazzali'de Devlet; T. Diyanet Vakfı; Ankara, 1995.

Mevlana Celaleddin; Mesnevi Ve Şerhi; çev. ve şerh. Abdülbaki Gölpınarlı; 6 cilt; MEB. Yayınları; İstanbul, 1985.

Mevlana Celaleddin; Fihi Mafih; çev. Meliha Ülker Tarıkahya; MEB. Yayınları; İstanbul, 1985.

Mevlana Celaleddin; Mektuplar; çev. Abdülbaki Gölpınarlı; İnkılap Yayınevi; İstanbul, 1999.

Adalet Dağıtımının Tarihsel-Kültürel Kırılma Noktalarına Dair Bir Değerlendirme

Süleyman Seyfi Ögün

Adalet kavramı tarihsel bir kavramdır. Tarihsel durumlar çoğu kez trajik ölçülerde vuku bulan eksikli insanlık durumlarıdır. Nitekim adalet kavramının tarihselliği en başta içerdiği yüksek düzeydeki tatminsizlik duygusuyla açıklanabilir.

Adalet kavramlaştırması yine her tarihsel kavramlaştırma gibi diyalektik bir mahiyet arzeder. Adalet düşüncesi ni ya da kavramlaştırmasını adaleti arayan ve doğrudan bir refleks halinde kendisini ortaya koyan bir sürecin düşünümsele kılınması ve denetim altına alınmasıyla ilişkili görebiliriz.

Adalet refleksi doğrudan iken, adalet kavramlaştırması dolaylıdır. Öte yandan adalet refleksi duygusal iken adalet kavramı düşünümseledir. Bir diğer önemli farklılık da adalet refleksinin birebir ilişkisel iken adalet düşüncesinin ya da kavramlaştırmasının görelili düzeylerde bir ilişkisizleştirilmenin ekseninde tezahür etmesidir.

Thomas Hobbes'un ünlü İnsan İnsanın Kurdudur (Homo Homini Lupus) deyişi adalet refleksinin ya da kendisinde (an sich) olarak adaleti deyimler. Burada adalet adına her ne yapılmak isteniyorsa bütün duygusallığı, doğrudanlığı ve ilişkiselliği ile karşımıza çıkar.

Adaletin logos'un konusu haline getirilmesi bir zorunluluk olarak kendisini hissettirmiştir. Değilse özellikle göçebe-kabileci tarihin vazgeçilmez olarak adalet refleksinin kaotik sonuçlar üreteceğini beklemek aykırı olmayacaktır. Logos burada dolayımamaktadır. Adalet adına yapıp etmeleri eleştirmekte ve düzenlemektedir. Burada logos'u sıfatlandıran politik ve kanuni akıldır.

Politik ve kanuni süreçler öncelikle bir silahsızlandırma ve kılıç tekeli politik ve kanuni akla havale etmekle başlamakta ve ikinci olarak adaletin dağıtımına konu olan özneli ilişkisizleştirerek devam etmektedir. Bu ilişkisizleştirme, doğrudan adalet dağıtımına mesnet oluşturan geleneklerin ilişkisizlendirilmesidir. Kadim dünyada imperium bu ekseninde şekillenmektedir. Buradaki demografik-kültürel yapılanmayı ifade eden en güzel kavram mozaiktir. Bir antik tezyinat sanatı olarak mozaik, parçaların ince bir harç ile birbirinden yalıtılmak ve yerli yerine konulmak suretiyle bir figürün oluşumuna katkıda bulunması anlamına gelmektedir. Bu kadim tezyinat sanatı bir bakıma imperium ve onun adalet dağıtımını sembolize etmektedir.